

Стасюк І. Ю., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Марчук О. О. к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

РОЛЬ І МІСЦЕ КРАЄЗНАВЧОЇ ТА ЕКСКУРСІЙНОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті висвітлено роль і місце краєзнавчої та екскурсійної роботи в освітньому процесі учнів початкової школи. Описані напрями, у яких реалізується краєзнавча робота, нетрадиційні форми навчання, що мають важливе значення в краєзнавчій та екскурсійній діяльності. Зазначається, що краєзнавча та екскурсійна робота із учнями початкової школи полягає у поєднанні урочної та позакласної роботи.*

***Ключові слова:** екскурсія, краєзнавча діяльність, нетрадиційні форми навчання.*

***Abstract.** The article highlights the role and place of local lore and excursion work in the educational process of primary school students. The directions in which local lore work is realized, non-traditional forms of education which have necessary value in local lore and excursion activity are described. It is noted that local history and excursion work with primary school students can be a combination of classroom and extracurricular activities.*

***Key words:** excursion, regional studies activity, non-traditional forms of education.*

Постановка проблеми. Знання людини про її зв'язки з природою, світом і суспільством є необхідними для кожного фахівця, а особливо для сучасного вчителя початкових класів, оскільки такі знання вони передають молодшим школярам, які є майбутнім нашої держави. Саме вчителі початкових класів покликані ознайомити учнів із природними особливостями рідного краю, його історичним, економічним, культурним, політичним розвитком, сформувати знання про туристичний потенціал, бажання постійно оновлювати та набувати нові знання про край, у якому проживаєш, зацікавленість до відвідування визначних місць. Ось чому набуває особливої актуальності роль і місце краєзнавчої роботи та екскурсії у навчально-виховному процесі учнів початкової школи.

Проблему організації краєзнавчої роботи у своїх дослідженнях розглядали О. Абдуліна, В. Андрущенко, Є. Белозерцев, Н. Бібік, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Мороз, Н. Ничкало, А. Нісімчук, О. Савченко, Л. Хомич, Т. Шанскова та ін. Загальні питання, пов'язані з розробкою системи краєзнавчої діяльності загальноосвітньої школи і педагогічного керів-

ництва нею, обґрунтуванням моделі краєзнавчих циклів вивчалися в роботах Л. Волкова, М. Костриці, М. Крачило, В. Обозного, Б. Чернова. Особливості вивчення рідного краю в початковій школі знайшли своє відображення у працях Т. Байбери, В. Ільченко, Т. Люріної, В. Молодиченка, Т. Олексенко.

Мета статті: розкрити роль і місце краєзнавчої та екскурсійної роботи в освітньому процесі учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Нині роль і місце краєзнавчої та екскурсійної роботи в освітньому процесі учнів початкової школи залишається практично достатньо недосліджена. Недостатньо чітко визначеним залишається і механізм застосування краєзнавчої та екскурсійної роботи в освітньому процесі учнів початкової школи, позначений в Державному освітньому стандарті [1].

Молодший шкільний вік (6–10 років) вважають верхівкою дитинства. Зберігаючи дитячу безпосередність дошкільника, молодший школяр починає формувати зовсім іншу логіку мислення. Він посідає нове місце у системі суспільних відносин, у нього з'являються постійні обов'язки у зв'язку зі вступом до школи та появою навчально-виховної діяльності. Молодший шкільний вік, на нашу думку, виступає найсприятливішим для сприйняття краєзнавчого матеріалу [2]. Щоб зацікавити учнів початкових класів вивченням рідного краю, викликати в них позитивне ставлення і любов до Батьківщини, краси її неповторної природи, зберігати найкращі здобутки науки і культури, пишатися своєю історією, вмотивувати необхідність і значущість знань про рідний край як неповторного засобу міжкультурного спілкування, у початковій школі важливо проводити краєзнавчу та екскурсійну роботу.

На думку І. Франка, добре поставлена краєзнавча робота у школі «дає змогу докладно ознайомитись зі своїм краєм та усією Батьківщиною... Адже це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти – знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу, відчувати себе членом живого, свідомого, об'єднаного організму» [3].

Зміст, форми, методи та усі залучені навчальні засоби виконання такої роботи повинні сприяти вихованню духовно багатой особистості у пізнанні рідного краю і народу. Проте ефективність здійснення краєзнавчої та екскурсійної роботи майбутніми учителями залежить від їхніх знань про таку роботу в освітньому процесі учнів початкових класів.

Ми погоджуємось із думкою О. Лиховид, що краєзнавча та екскурсійна робота із учнями початкової школи полягає у поєднанні урочної та позакласної роботи. Процес формування краєзнавчих знань треба здійснювати поетапно, враховуючи програми викладання природничих дисциплін і додаючи різноманітні позакласні форми роботи, які мають поглибити й урізноманітнити становлення краєзнавчої компетентності учнів [4].

Змістовою базою краєзнавчої роботи у навчальному процесі початкової школи є освітні лінії «Природознавство», «Суспільствознавство», «Технології» та «Мистецтво». Нами виділено у змісті даних освітніх ліній напрями, у яких реалізується краєзнавча робота, їх подано у табл. 1.

Таблиця 1.

Краєзнавча робота у навчальному процесі початкової школи

Освітня галузь	Зміст початкової загальної освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	2	3
Природознавство	Україна на планеті Земля	мати уявлення про розташування природних зон на території України, особливості їх природних умов, рослинного і тваринного світу; знати роз-ташування України на глобусі, карті світу, півкуль і Європи; розрізняти за умовними знаками основні форми земної поверхні, моря, найбільші річки та озера України; розпізнавати найхарактерніші рослини і тварини своєї природної зони;
	Рідний край	мати уявлення про особливості погоди своєї місцевості; знати розташування рідного краю на місцевості;
	Охорона і збереження природи	виконувати правила поведінки у природі; брати участь у природоохоронній діяльності; дотримуватися народних традицій у ставленні людини до природи;
Суспільство-знавство	Людина у суспільстві	мати уявлення про Конституцію України, державний устрій, головні історичні події, традиції і звичаї українського народу, основні пам'ятки; знати свій родовід, історію і традиції своєї школи; національну символіку і державні символи; основні права та обов'язки громадянина; виявляти інтерес до розв'язання проблем, які впливають на життя місцевих громад і країни в цілому, брати посильну участь у культуроохоронній діяльності краю;
	Людина і світ	знати приклади винаходів людства, внесок українців у світову культуру, науку; усвідомлювати необхідність толерантного ставлення до різних країн і народів;

Продовження табл.1

1	2	3
Технології (лінія Декоративно-ужиткове мистецтво)	Традиційні художні ремесла в Україні.	мати уявлення про художньо-трудова традиції та ремесла на території України; виготовляти найпростіші атрибути народних свят характерні рідному краю: писанки, карнавальні маски, ялинкові прикраси, обереги;
	Виготовлення народної іграшки	виготовляти народну іграшку (ляльку) характерну рідному краю; конструювати композиції за власним задумом і образною уявою;
Мистецтво (Музична лінія)	Твори музичного мистецтва.	мати уявлення про музичні традиції рідного краю;
Мистецтво (Образотворча лінія)	Твори образотворчого мистецтва	мати уявлення про мову образотворчого мистецтва, його види і жанри; взаємозв'язок із іншими видами мистецтва; художні традиції рідного краю
Технології (лінія Декоративно-ужиткове мистецтво)	Традиційні художні ремесла в Україні.	мати уявлення про художньо-трудова традиції та ремесла на території України; виготовляти найпростіші атрибути народних свят характерні рідному краю: писанки, карнавальні маски, ялинкові прикраси, обереги;

Усі навчальні дисципліни вивчаються із 1 по 4 клас, окрім «Я у світі» (3, 4 клас). Аналіз навчальних програм із даних дисциплін показав, що вагомішу роль для краєзнавчої та екскурсійної роботи відіграють навчальні дисципліни «Природознавство» та «Я у світі».

Основною формою організації краєзнавчої роботи з учнями початкової школи є урок. За баченням О. Лиховид якісні знання учнів формуються поступово, не на одному, а у системі уроків, на окремому уроці можуть формуватися лише окремі ознаки якості: повнота і міцність знань, усвідомленість та осмисленість навчального матеріалу, системність та узагальненість, їх дієвість, тобто, якість знань має пряму залежність від певного типу уроків [4, с. 189].

Окрім інноваційних технологій у початковій школі з кожним роком ширше впроваджуються нетрадиційні форми навчання. Аналіз педагогічної літератури дає можливість розглядати таку класифікацію нетрадиційних форм відповідно до способу взаємодії суб'єктів навчального процесу: уроки мандрівки; інтегровані уроки; уроки телепередачі та радіопередачі; уроки дослідження. До нетрадиційних форм роботи на уроці можна віднести такі:

урок «Що? Де? Коли?», урок типу «КВК», урок-вікторина, урок-аукціон, урок-екскурсія, урок-спостереження та ін. [5; 6].

Оскільки у молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними для краєзнавчої роботи у виховному процесі є такі форми діяльності: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, інсценування з використанням героїв-історичних постатей, гра-мандрівка, екскурсія, урок-подорож, демонстрація, хвилини з мистецтвом, година спостереження, театральна вистава, догляд за рослинами і тваринами [7].

Отже, краєзнавча та екскурсійна робота з учнями початкової школи проводиться як під час організації навчальної (предметна основа) так і виховної роботи, що сприяє успішному виконанню одного із основних завдань сучасної школи, а саме, формуванню в учнів початкової школи громадянських, ключових та предметних компетенцій, інтересу до своїх родинних та національних витоків, формується прагнення продовжувати традиції свого народу, самостійності у здобутті краєзнавчих знань, розвитку пізнавальних інтересів до батьківського роду, рідної природи, материнської мови та пісні. Вище проведений аналіз краєзнавчої роботи у початковій школі визначив, що майбутній учитель повинен знати: положення основних нормативних документів, у яких відображено зміст краєзнавчої роботи з учнями початкової школи; основи різносторонніх фактичних знань про рідний край; історію розвитку та сучасні аспекти краєзнавства; психолого-педагогічні можливості краєзнавства.

1. Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. 2018. 37 с. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/. **2.** Павлюченко В. А. Краєзнавство як засіб естетичного виховання молодших школярів у сільській школі. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. Луганськ: Альма-матер, 2009. № 5 (168). С. 56–61. **3.** Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти томах. К., 1986. Т. 46. 438 с. **4.** Лиховид О. Р. Організаційно-практичні аспекти краєзнавчої підготовки вчителя загальноосвітньої школи. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*: збірн. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 24. С. 187–191. **5.** Гусак Т. Нестандартні уроки: формування відповідального ставлення учнів до учіння. *Рідна школа*. 1999. №9. С. 49–50. **6.** Козлова О. І. Основні стратегії педагогічного впливу при традиційному та інноваційному підходах до навчання. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*: збірн. наук. праць. Редкол. Л. І. Даниленко та ін. К.: Логос, 2000. С. 239–245. **7.** Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів: наказ від 31.10.2011 р. № 1243. *Виховна робота в школі*. 2011. № 12. С. 2–26.